

## Prilozi proučavanju metalnih predmeta u riznici župne crkve Marije Bistrice

U drugoj računskoj knjizi sačuvanoj u župnom uredu Marije Bistrice, a označenoj »Exitus Anni 1775 a Festo Pentecoste« vidimo da su 1777, 1780. i kasnije postojale veze s Grazom, gdje je godine 1775. tiskana hrvatska knjiga o povijesti i značenju svetišta Majke Božje Bistričke, koju je napisao bivši bistrički kapelan Petar Berke pod naslovom »Kinč osebujni slavnoga orsaga horvatckoga«.<sup>24</sup> U spomenutoj računskoj knjizi zabilježeno je pod »Exitus Anni 1777. Pro Libris Miraculorum Graecium missi 126 flor. 11 gros. — Graecium missi pro imaginibus 16 fl. 19 gr. 1 x«. Isto se češće ponavlja u toj knjizi s visokim svotama, jer su jamačno hodočasnici u to doba kupovali spomenutu knjigu i slike Majke Božje Bistričke.

U Grazu je za 307 forinti nabavljena godine 1780—1781. srebrna svjetiljka za oltar sv. Ane (Exitus Anni 1780. Graecium pro argentea Lampade ad Aram S. Annae applicanda 307 fl.). Ostatak duga za tu svjetiljku isplaćen je 1781. (Graecium Restantia ad Computum Lampadis S. Annae 101 fl.).

Istovremeno su kupovani predmeti i od neimenovanog zagrebačkog srebrnara: svjetiljka za oltar sv. Križa izrađena od oštećena novca i zavjetnih darova (Exitus Anni 1778: Argentifabro Zagrabiensi pro Lampade argentea ex corrupta moneta et anathematibus confecta et ad Aram S. Crucis applicata 87 flor.). Jamačno je zagrebački majstor zadovoljio bistričkog naručitelja, jer su dvije godine kasnije nabavljene od zagrebačkog srebrnara još dvije nove svjetiljke za kip čudotvorne Majke Božje (Exitus Anni 1780: Pro 2 bus Lampadibus novis ad Statuam Thaumaturgam applicatis Argentifabro Zagrabiensi 300 fl.). U samoj Mariji Bistrici nisam više našao srebrnih svjetiljaka, koje bi se mogle povezati s tim nabavama. U Dijecezanskom muzeju nalazi se kao dar iz Marije Bistrice srebrna svjetiljka za

vječno svjetlo »iz 19. stoljeća«.<sup>25</sup> Možda će dalja istraživanja u arhivima pružiti odgovore kamo su nestale spomenute svjetiljke iz 18. stoljeća, jesu li se poput onih starih kaleža slile u novu u 19. stoljeću ili je ta posve novo nabavljena, možemo li išta više saznati o starim svjetiljkama, o njihovim proizvođačima, o značenju tih svjetiljaka kao i one »iz 19. stoljeća«, a jamačno će nam sam studij te sačuvane svjetiljke dati barem odgovor na to posljednje pitanje.

Međutim, premda smo zasad saznali samo to da su postojale svjetiljke namijenjene vrlo važnim mjestima u bistričkoj crkvi, a djela su zagrebačkog ili možda zagrebačkih srebrnara odnosno zlatara, sačuvalo se u riznici crkve u Mariji Bistrici nekoliko radova zagrebačkih majstora posljednjih decenija 18. stoljeća i prvih decenija 19. stoljeća, koje ovdje поближе opisujem:

13. *Tri okvira za kanonske ploče*, djela zagrebačkog zlatara Ivana Mihaela Lannera, 1782. godine. (sl. 39—40).

Zanimljivo je s obzirom na metodiku istraživačkog znanstvenog rada, da su podaci iz računске knjige zagrebačke katedrale o mnogim Lannerovim djelima za zagrebačku katedralu omogućili da pridamo tom zagrebačkom kaptolskom majstoru ova tri okvira u riznici Marije Bistrice,<sup>26</sup> dok nas je obratno ugovor Fritza iz Marije Bistrice uputio kako da riješimo problem autora raspela i pastoralu u zagrebačkoj riznici. U zagrebačkoj je riznici naime dosta nejasno udaren Lannerov imeni žig na pastoralu, koji je — prema sačuvanoj računskoj zabilješci i namiri u knjizi računa — izveo Lanner za zagrebačku katedralu, pa smo usporedbom sa žigovima na ovim trim okvirima iz Marije Bistrice mogli potvrditi da su žigovi na zagrebačkom pastoralu kao i na ovim bistričkim predmetima jednaki, odnosno da se u oba slučaja radi o Lannerovu autorstvu.

<sup>24</sup> To je drugo izdanje tiskano kod nasljednika Georga Widmanstettera u Grazu, dok je prvo tiskano već 1765. u Zagrebu kod Franje Ksavera Cerauška. Usp. studiju Olge Šojat u časopisu »Kaj«, god. VI, br. 7, srpanj 1973, str. 22 ss.

<sup>25</sup> Dočkai, *Dijecezanski muzej*, sv. 1, Zagreb 1940, str. 70.

<sup>26</sup> Spomenuo sam te okvire u radnji o biskupskom štapu sačuvanom u riznici zagrebačke katedrale, koji je Lanner izveo 1780. godine. (Tkalčićev zbornik, II, Zagreb 1958, str. 273).



39 Okvir za kanonsku ploču, srebro. Ivan Mihael Lanner, zagrebački Kaptol, 1782.

Od spomenutih triju okvira u Mariji Bistrici srednji je položeno pačetrovinast a oba bočna su uspravno pačetrovinasta. Srednji je visok s bogatim ukrašom iznad gornje letvice 51,5 cm, a širok 46,5. Bočni su okviri visoki po 45 cm, a široki po 31,5. Ljeveni su i iskućani od srebra, a neki su im dijelovi od pozlaćena bakra. Neke su čaške cvjetova od pozlaćena srebra. Kompozicija ukrasnih motiva jednaka je na svim trim okvirima, samo se javljaju varijacije zbog odnosa razmjera vertikalnih i horizontalnih stranica na bočnima i na srednjem okviru, pa su tome prilagođeni i razmjeri i izbor ornamenata. Na uglovima su tipične klasicističke izolirane četvorine sa središnjim motivom rozete. Donje dvije takve četvorine služe i kao noge okvirima, a između njih su tri festona načinjena od dugačkih, jezičastih listova, kojih su vrhovi okrenuti prema sredini, gdje je svaki feston vezan vrpcom u obliku slova X, a kraj tog poveza su bobice plodova. Iznad svakog festona aplicirana je na donjoj letvici po jedna rozeta. Na bočnim letvicama između ugaonih četvorina izveden je jednostruk niz plosnatih kolutova, koji se prekrivaju poput ribljih ljusaka, a svaki kolut ima u svom donjem dijelu lučni izdanak, dok je u svakom centralnom krugu tih kolutova ubockano po pet križno raspoređenih rupica. Unutarnji rub okvira urešen je motivom dviju plosnatih vrpce isprepletenih u obliku šiljato ovalnih osmica, a u uglovima tog unutarnjeg okvira aplicirana je po jedna rozeta. Između vanjskog i unutarnjeg okvira niz je plastičnih kuglica. Osobito je bogat ukra-

iznad gornje letvice, gdje se u sredini uzdižu dvije velike kružno savijene plosne vrpce, spojene u sredini vodoravnom nabranom vrpcom, a bočno prelaze poput položenih osmica u dvije manje kružne vrpce, od kojih se prema krajevima odvajaju lisnate volute. Između tih voluta i ugaonih četvorina aplicirana je po jedna rozeta, a takve su rozete smještene i u središtima spomenutih vrpčastih krugova. Iz tih rozeta vise plastični festoni poput onih u donjem dijelu okvira, a i iz središnje rozeta u gornjim ugaonim četvorinama visi po jedan kraj festona sa spušenim listovima i bobicama, tako da se čini kao da je jedan jedinstven dugačak feston provučen kroz čitav gornji dio okvira. Iznad tog raskošnog frontona još je uzvijorena jedna uska vrpca, koja je u sredini vezana u četverolisnu petlju, no bočno se valovito izvija i čini po jednu bočnu kružnu petlju. Tu vrpca mjestimice prelazi u lisnate nastavke i sitne bobice, što vise prema gornjoj letvici okvira.

Razlike u kompoziciji istih motiva na bočnim okvirima postoje jedino u tome što su na donjoj letvici ovih okvira oba bočna festona manja, a krajevi festona učvršćeni su u glatkim kružnim pločicama umjesto u rozetama. Između tih pločica svugdje je po jedna plastična kuglica. Na gornjoj letvici samo su dva festona umjesto tri, a između njih se spušta s centralnog para velikih plosnih krugova — zbog suženog prostora — samo ovalan motiv nalik obješenoj karici spletenoj od uspravnih šiljatih listića. Vrlo vješto je Lanner preinačio kompoziciju i izbor motiva na bočnim okvirima pri-



lagodivši ih užitim razmjerima vodoravnih letvica. — Spomenuo bih također vrlo lijepe srebrne potpornje, što se nalaze na stražnjoj strani svih triju okvira, kako bi oni mogli biti postavljeni na oltaru. To je plosna srebrna šipka, koja je u gornjem dijelu baglamom učvršćena na kositrenoj ploči, što straga pokriva kanonsku tablicu. Donji dio srebrne šipke rašlja se u dva uža plosna dijela, koja se savijaju u lijepe volute, što počinjavaju svaka na po jednoj kuglici. Na mjestu rašljanja je trolistan uresni motiv, a nešto iznad toga odvajaju se od srednje šipke bočno dvije simetrično afontirane C volute. (sl. 43).

Zlatar je stavio svoje oznake na završnu gornju vrpcu, pa vidimo npr. na desnoj strani pokraj četverolisne petlje imeni žig s inicijalima MIL u trolisnom okviru kao na Lannerovu pastoralu u zagrebačkoj riznici, a na lijevoj strani od spomenute petlje udaren je karakterističan Lannerov žig kvalitete slitine s brojkom 13 u okviru oblika položena ovala, kojemu je rub na donjoj strani u sredini uvijen s gore okrenutim oštrim zupcem, a rub na gornjoj strani uvijen je simetrično na dva mjesta jednako udaljena od sredine, na kojima po jedan zubac strši prema dolje. I sam oblik brojke 13 je karakterističan. Broj 1 ima donji kraj uspravnog dijela rascijepljen na dvoje, tako da desni kraći kraj strši prema donjem zupcu okvira, a lijevi kraj se znatno produžuje i prati oblik okvira, da se brojka 1 nekako približi svojim izgledom obliku brojke 13, pa da skladnije ispuni svoj dio žiga. Brojka 3 ima umjesto gornjeg zavoja ravnu crtu, koja zatim uglato poput slova Z prelazi prema sredini, dok je donji zavoj jednostavno zaobljen. (sl. 41—42).

Datiranje tih okvira olakšava upis u računskoj knjizi župne crkve u Mariji Bistrici, da je isplaćeno 1782. »argentifabro pro Tabulis Canonicis et Corona Stellata B. M. V. 512 fl.« I prije i poslije tog datuma naručivala je odnosno kupovala crkva u Mariji Bistrici različite zlatarske radove od zagrebačkog (ili zagrebačkih?) majstora, pa je pored spomenutih svjetiljaka za kip čudotvorne Majke Božje nabavljenih 1780, već 1778. bilo plaćeno zagrebačkom zlataru za dva srebrena svijećnjaka, a kasnije 1783. za izradbu osam kaleža, jednog srebrenog tanjura i jedne posudice za ispiranje (»argentifabro Zagrabienſi pro conformatione 8 calicum, uno orbiculo argenteo, vasculoque pro ablutione 330 fl.«).

Dr Dočkal spominje među predmetima iz Marije Bistrice u Dijecezanskom muzeju<sup>27</sup> srebrnu posudu za Lavabo iz vremena oko 1780. i jedan kalež u empire-stilu iz doba oko 1800. Možda će studij tih predmeta omogućiti da ustanovimo jesu li to djela Lannera ili nekog drugog zagrebačkog zlatara tog doba.

U Dijecezanskom muzeju nalazi se pod inv. br. 534 malen, jednostavan, barokno profiliran, gladak srebren ciborij iz Marije Bistrice, koji nosi isti imeni žig Lannera s jednakim žigom kvalitete, kakve poznajemo s drugih Lannerovih djela. U istom su muzeju dvije krune za sliku Madone i Djeteta,<sup>28</sup> koje su označene istim Lannerovim žigovima, pa se možda na njih odnosi upis u računskoj knjizi »1782. argentifabro pro Tabulis Canonicis et Corona Stellata B. M. V. 512 fl.«.

<sup>27</sup> Dočkal, *Dijecezanski muzej*, I, 1940, str. 70.

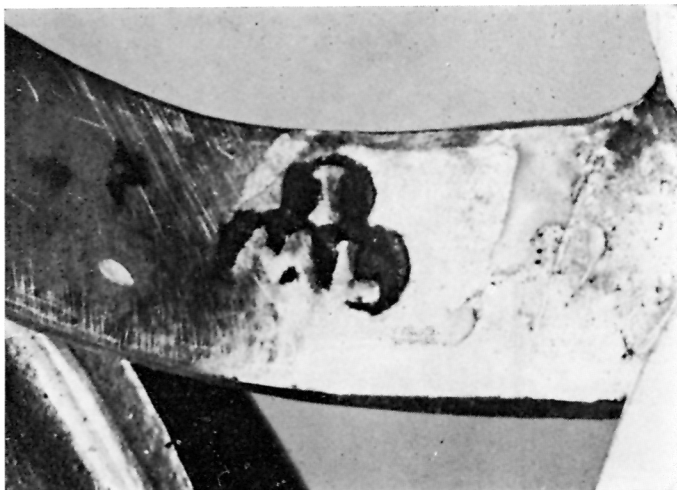
<sup>28</sup> Usp. katalog izložbe »Umetnička obrada metala naroda Jugoslavije«, Beograd, Muzej primenjene umetnosti, 1956, str. 49, br. 477, 478.



40 Okvir za kanonsku ploču, srebro. Ivan Mihael Lanner, zagrebački Kaptol, 1782.

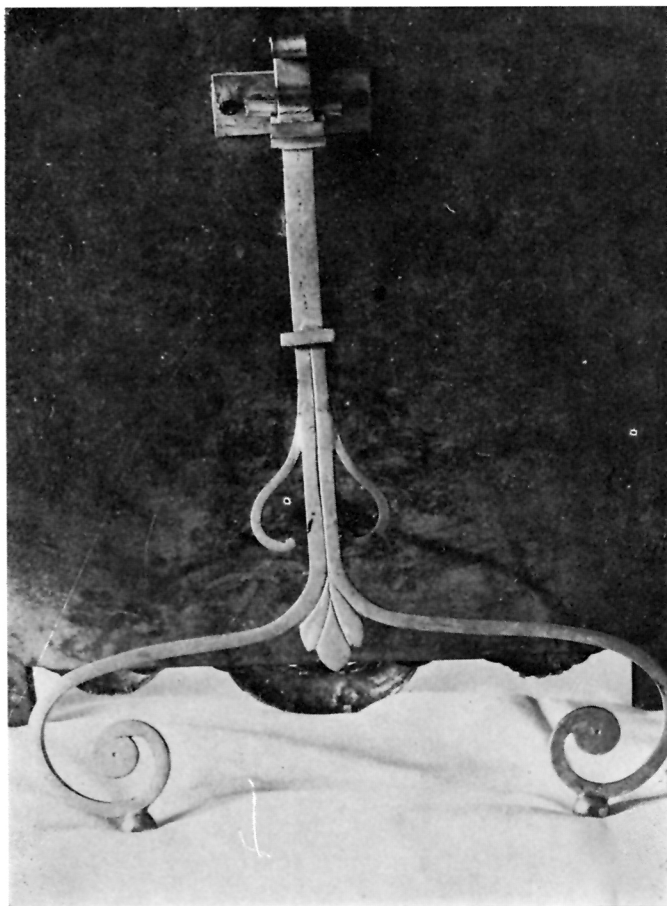
41 Žig kvalitete s brojkom 13 u karakterističnom okviru, kakav je koristio Ivan Mihael Lanner. Na okviru za kanonsku ploču, 1782.





42 Imeni žig I / M L Ivana Mihaela Lannera na okviru za kanonsku ploču 1782.

43 Potporanj od srebra za kanonsku ploču. Ivan Mihael Lanner, zagrebački Kaptol, 1782.



U Mariji Bistrici nalaze se i djela zagrebačkog zlatara Ferdinanda Eberhardta, koji je postao zetom spomenutog majstora Lannera. Stoga bih ovdje dodao nekoliko novoistraženih podataka, koji svjedoče o porijeklu Johanna Michaela Lannera i o toj vezi s Eberhardtom.

O porijeklu Lannerovom saznajemo iz dopisivanja pokrajinskog suda u Brunecku (danas Brunico u talijanskom dijelu južnog Tirola) sa zagrebačkim poglavarstvom godine 1835. zbog nasljedstva.<sup>29</sup>

Taj pokrajinski sud navodi da je Lanner rodом iz Obervintla na području kotara Bruneck, gdje je Lannerov otac bio pečatorezac. Zatim se Mihael nastanio u Zagrebu. Sa suprugom Anom imao je kćer Josephu, koja se udala za zagrebačkog srebrnara Ferdinanda Eberhardta i rodila mu kćer, koja je također dobila ime Josepha, no njezina je majka umrla prije svog supruга. Kao udovac oženio se Ferdinand Eberhardt Julijanom Schönherr, koja mu je rodila sina Ivana. Taj Ivan Eberhardt trebao je 1835. dobiti Lannerovo nasljedstvo kao potomak Lannerova zeta. Sud u Brunecku raspolagao je 1835. podacima, da je Michael Lahner (Lanner) — prema privatnom dopisivanju s Julijanom Eberhardt, udatom poslije Eberhardtove smrti za srebrnara Vinka Lehmana, dakle s Julijanom Lehmann oko 1815. godine — pokopan kod sv. Petra u Zagrebu. Spomenuta Eberhardtova kći iz prvog braka, imenom Josepha, prava unuka Michaela Lannera, navodno je oko 1812. otišla u Ugarsku a zatim navodno umrla u Italiji. Dok ne bude moglo biti pouzdano ustanovljeno nema li kakvo pravo na Lannerovo nasljedstvo i koji potomak te Lannerove unuke, predlagao je pokrajinski sud u Brunecku, da se Ivan Eberhardt privremeno zadovolji s polovinom nasljedstva, tj. sa 119 forinti i 36 krajcara konvencionalnog novca. Ivan je na to i pristao, čini se tek u srpnju 1838,<sup>30</sup> pa mu je tada sud u Brunecku obećao da će taj novac — koji je u međuvremenu bio posuđen nekome na kamate — nakon 24. VI 1839. biti poslan u Zagreb Ivanovoj majci, koju je on opunomoćio da primi za njega to nasljedstvo.<sup>31</sup> Ivan je također bio izučio zlatarski zanat nešto u Zagrebu, a kasnije u Rijeci, pa je radio u radionici svoje majke, koja je i nakon Lehmannove smrti kao udovica zlatara bila dobila dozvolu da može uz izučena poslovođu nastaviti radom. Kasnije je Ivan Eberhardt otišao prvo u Osijek, a zatim u Beč. O tome ću potankosti iznijeti drugom prilikom, a ovdje sam želio samo prikazati podatke, koji svjedoče o povezanosti Ivanova oca Ferdinanda Eberhardta s majstorom Johannom Michaelom Lannerom.

14. Kablič i škropilo od srebra, djela zagrebačkog zlatara Ferdinanda Eberhardta 1785. godine. (sl. 44).

Kablič je od srebra a iznutra pozlaćen. Podnožje ima gladak horizontalan obod, a na okomitom dijelu stepenice urešeno je klasicističkom pletenicom. Gornji dio podnožja gladak je i blago uvijen, a posuda

<sup>29</sup> Historijski arhiv u Zagrebu, *Acta politica*, br. 782—1835.

<sup>30</sup> Historijski arhiv u Zagrebu, *Protocollum actorum politicorum*, br. 3370—1838.

<sup>31</sup> Historijski arhiv u Zagrebu, *Acta politica*, br. 4209—1838.

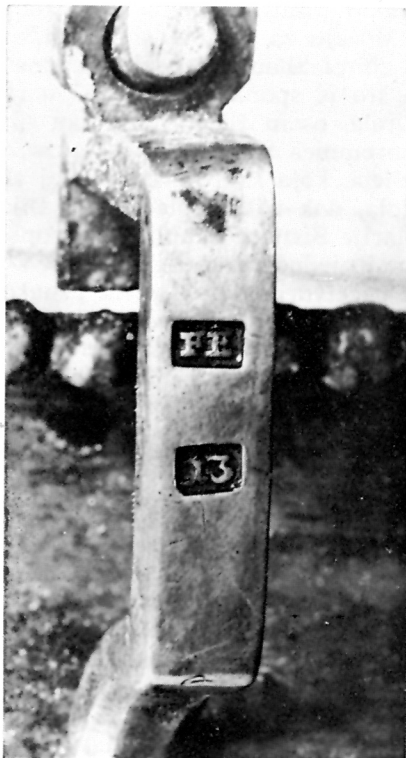
kablića ima izvana u donjem dijelu odvojen pojas urešen reljefnim uspravnim lišćem. Na trupu kablića prilemljene su klasicističke reljefne girlande šiljatih listova sa sitnim bobicama, a nosači tih girlanda su četvorinasti motivi učvršćeni zakovicama. Nizak vrat kablića je uvijen, a na izvijenom rubu je niz polubobica. Provjeslo je ljeveno, urešeno na stranicama motivom niza glatkih kolutova, koji se prekrivaju poput ribljih ljusaka. Usred provjesla je reljefno modeliran kolut, od kojeg se odvajaju lisnate čaške prema spomenutim nizovima kolutova. Krajevi provjesla utaknuti su u ušice na gornjoj strani dviju bočnih ručica kablića. Te su ručice klasicistički uglato oblikovane u gornjem dijelu, a samo njihov donji dio, što je učvršćen uz trup posude, savijen je u obliku slova C. Visina je kablića 15 cm, a s uzdignutim provjeslom 26 cm. Raspon s ručkama 21 cm. Promjer podnožja je 13,3 cm, a otvora kablića 17 cm. Žigovi se nalaze na ručkama. Imeni žig Ferdinanda Eberhardta je F E u položenoj pačetvorini, a žig kvalitete slitine je brojka 13 također u položenoj pačetvorini. (sl. 45).

Škropilo (sl. 46), koje pripada kabliću, glatkog je okruglog drška s ušicom na donjem kraju, dok je na gornjem kraju učvršćena kugla za škropljenje, od pozlaćena srebra. Na kugli su na proboj izvedene u četiri koncentrična pojasa izmjenično rupice u obliku šestorokrakih zvjezdica i okrugle, a na vrhu je zakovicom učvršćena rozeta. Žigovi Eberhardta nalaze se na donjem glatkom dijelu škropila uz vijak. — Dužina je škropila 34 cm. (sl. 47, 48).

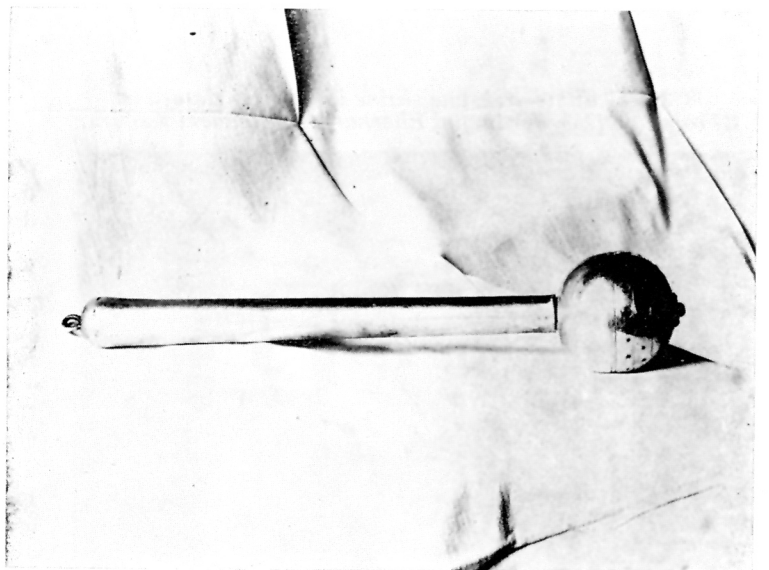


44 Kablič i škropilo, srebro. Ferdinand Eberhardt, zagrebački Kaptol, 1785.

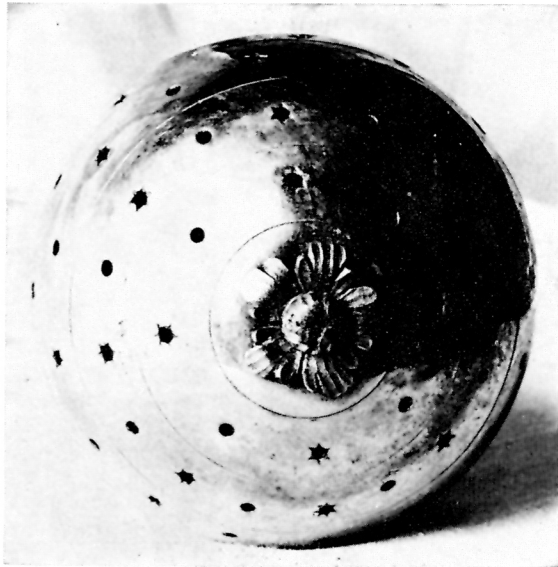
45 Imeni žig Ferdinanda Eberhardta i žig kvalitete slitine srebra s brojkom 13 na ručki kablića iz 1785.



46 Škropilo, srebro. Ferdinand Eberhardt, zagrebački Kaptol, 1785.







47 Glava škropila, srebro. Ferdinand Eberhardt, zagrebački Kaptol, 1785.

U računskoj knjizi bistričke župne crkve naveden je izdatak 1785. godine: Argentifabro pro Lebeta et aspersorio argenteo 96 f. Mislim da te predmete možemo smatrati ovim Eberhardtovima.

Slijedeće 1786. godine ubilježen je u istoj računskoj knjizi izdatak: Pro cultris et coclearibus ad mensam 6 f. 36 x.

Kako je Eberhardt jamačno izveo 1785. kablič sa škropilom, neće nas iznenaditi da i na žlicama u Mariji Bistrici nađemo njegove žigove:

15. *Osam komada žlica*, koje je izveo zagrebački zlatar Ferdinand Eberhardt 1786. godine

Žlice su srebrene, duge 19,6 cm, a nose imeni žig F E u položenoj pačetvorini, dok je mjesni žig zagrebački, kaptolski, iste varijante kao na Eberhardtovu pladnji-

48 Žig kvalitete srebrene slitine i imeni žig zlatara na škropilu iz 1785. Ferdinand Eberhardt, zagrebački Kaptol.



ću u riznici zagrebačke katedrale.<sup>32</sup> To je uspravno ovalan žig, visok 4 mm, a širok 3,5 mm, u kojem je oblik grba kaptolske općine prilagođen sitnom prostoru žiga na taj način što je u gornjem dijelu ovala smještena brojka 13 kao propisana oznaka kvalitete slitine, a ispod te brojke je kula s vratima u donjem dijelu i s dvjema šesterokrakim zvijezdama bočno kraj kule, dok se iznad kule nalazi rožnik, tj. uglato oblikovana letvica, koja odvaja u ovom žigu oznaku kvalitete od grba Kaptola, no zapravo je ona sastavni dio kaptolskog grba, u kojem se inače obje spomenute zvijezde nalaze iznad rožnika.

U Dijecezanskom muzeju čuva se pod inv. br. 537 pladnjić od srebra, koji potječe iz Marije Bistrice, a označen je jednakim žigovima kao Eberhardtov kablič sa škropilom u riznici Marije Bistrice. Urešen je rocaille-motivima, a razmjeri su mu oko 30 × 20 cm.<sup>33</sup>

O zlataru Ferdinandu Eberhardt u znamo već prilično podataka. U popisu kaptolskih kuća god. 1788. zabilježeno je pod brojevima 49 i 50: hiža purgarska, Ferdinand Eberhardt.<sup>34</sup> Ta mjesta označena su danas kao Opatovina 17 i 19. Ne znamo zasad je li Eberhardt bio rodom Zagrepčanin ili je došao od drugud kao Lanner, čiju je kćer Eberhardt oženio. Vjerojatno je Eberhardt prije osamostaljenja radio kao pomoćnik kod Lannera. Uzevši majstorovu kćer, Eberhardt je lakše negoli drugi kandidati mogao postati samostalnim obrtnikom.<sup>35</sup> Tako je Eberhardtov pomoćnik Vinko Lehmann postao majstorom, nakon svoje ženidbe s Eberhardtovom udovicom. Ženidba s majstorovom udovicom ili kćerkom dala bi kandidatu za majstora posebne pogodnosti.

Eberhardt se razvio u jednog od najboljih zagrebačkih zlatara kraja 18. stoljeća. Pored Ernsta, Lannera i Ebnera on se ističe izvrsnim djelima kao što su kalež iz 1786. u Svetoj Nedjelji kraj Samobora (o kojem ću potanje zasebno pisati), pa vrč iz zagrebačke zbirke Ožegović u Muzeju za umjetnost i obrt,<sup>36</sup> šećernica u zagrebačkoj zbirci Shauff<sup>37</sup> i nekim jednostavnijim radovima kao što je spomenut pladnjić u riznici zagrebačke katedrale, osam žlica u župnom uredu Marije Bistrice i spremnica u zbirci Muzeja za umjetnost i obrt.<sup>38</sup> Sva djela, koja sam naveo u ovoj skupini nose žigove Kaptola, dok rokoko-pladnjić u Dijecezanskom muzeju iz Marije Bistrice i kablič sa škropilom u Mariji Bistrici imaju jednostavan žig kvalitete s brojkom 13 u položenoj pačetvorini bez ikakvih oznaka grba mjesta. Držim da te radove možemo smatrati starijima od onih s žigom Kaptola, jer znamo da su starija zagrebačka djela Ernsta, Lannera i Ebnera nosila samo jednostavne žigove kvalitete s brojkom 13. To bi upući-

<sup>32</sup> Tkalčićev zbornik, II, 1958, str. 277.

<sup>33</sup> Prilikom jednog posjeta Dijecezanskom muzeju mogao sam samo približno izmjeriti dimenzije predmeta, no zabilježeni žigovi su jednaki onima na Eberhardtovu kabliču u Mariji Bistrici.

<sup>34</sup> L. Dobronić, *Stare numeracije kuća u Zagrebu*, 1959, str. 173.

<sup>35</sup> *Iz starog i novog Zagreba*, IV, Zagreb 1968, str. 56.

<sup>36</sup> Potanje je prikazan i opisan u *Peristilu*, br. 5, Zagreb 1962, str. 105, sl. 2, tekst str. 106.

<sup>37</sup> *Peristil*, br. 10—11, Zagreb 1967—1968, str. 189—190.

<sup>38</sup> *Peristil*, br. 5, Zagreb 1962, str. 105, sl. 2, tekst str. 106.



valo da je možda upravo godina 1786. kad se na Eberhardtovu kaležu u Svetoj Nedjelji i na Eberhardtovim žlicama u Mariji Bistrici javljaju žigovi s elementima grba kaptolske općine, bila prekretnica u sustavu mjernih žigova kao pouzdanih garancija za provjeru kvalitete uz određena imena žigova.<sup>39</sup>

Lannera poznajemo kao dobrog majstora kasnog baroka, zahvaljujući njegovu sačuvanom pastoralu iz god. 1780. u riznici katedrale i njegovom paru pribora u Muzeju za umjetnost i obrt.<sup>40</sup> On je jednako vješto vladao i motivima ranog klasicizma, kako nam svjedoče okviri za kanonske ploče u Mariji Bistrici iz 1782. Ako je Eberhardt uistinu bio isprva Lannerovim pomoćnikom, mogao je od Lannera mnogo naučiti. Kao zlatar koji je radio za zagrebačku katedralu imao je jamačno prilike vidjeti u riznici niz izvanrednih djela evropskih majstora, koja su se do danas sačuvala, a pored toga je u Zagrebu djelovala i crtačka škola namijenjena prvenstveno obrtnicima. Zlatarski pomoćnici bili su pored ostalih obvezani pohađati tu školu i uspješno položiti ispit. Zagrebačka je crtačka škola započela radom 1781. kad je u njoj poučavao Ivan Mittermayer.<sup>41</sup> Znamo da je Austrija osnovala crtačke škole za obrtnike 1777, a vrhovni ravnatelj tih škola bio je Jakov Matija Schmutzer, koji se stipendijom Marije Terezije upravo u tu svrhu školovao u Parizu 1762—1766. Možemo vjerovati da je on očuvao veze s francuskom umjetnošću i nakon svog povratka u Beč 1766, to prije što je austrijska umjetnost općenito bila pod jakim utjecajem francuskog rokoka i kasnije klasicizma. Među djelima istaknutog bečkog zlatara Josepha Mosera nalazimo u njegovom ranom razdoblju niz rokoko-primjeraka, a već 1775. upotrebljava obilno motive Louis XVI stila.<sup>42</sup> Spomenuti ravnatelj risarskih škola Schmutzer izradio je već 1774. »Naputak za risanje bakrorezima, koji služe kao risarski uzorci.«<sup>43</sup> Učitelj zagrebačke crtačke škole Ivan Mittermayer bio je 1786. tako star i bolestan da je nadzornik narodnih škola molio neka se uzorci za risarsku školu — koje bi inače učitelj trebao izrađivati — naruče iz Beča.<sup>44</sup> Lanner kao i Eberhardt imali su dakle više mogućnosti da upoznaju i nauče suvremene evropske stilove rokoka i ranog klasicizma, a tome valja dodati i obvezno putovanje pomoćnika »u tuđinu« prije negoli može postati majstorom. »Tuđinom« se već smatralo zemlje izvan Hrvatske, pa je bilo dovoljno poći u Stajersku ili Kranjsku, odnosno nekamo u Mađarsku, da bude udovoljeno zahtjevima cehovskih propisa. No neki su došljaci kao Lanner, koji je došao iz Tirola, ili Habertzeltl, koji je učio u Beču i u Münchenu, prije nego se nastanio u Zagrebu, već na svom putu do Zagreba upoznali i primili novije tekovine evropske umjetnosti.

<sup>39</sup> O razvoju varijanata zagrebačkog kaptolskog žiga opširnije sam iznio u radnji »Žigovi četvorice zagrebačkih zlatara god. 1829«, Iz starog i novog Zagreba, IV, Zagreb 1968, str. 174—179.

<sup>40</sup> Peristil, br. 5, 1962, str. 105, sl. 1.

<sup>41</sup> Milan Stahuljak, *Zagrebačka risarska škola i njezini prvi učitelji (1781—1821)*. Tkalčićev zbornik, sv. I, Zagreb 1955, str. 147—151.

<sup>42</sup> Baranyai Bélané, *A detki kehely*, Művészettörténeti értesítő, Budapest 1970, br. 4, str. 267, sl. 7, tekst str. 268.

<sup>43</sup> Tkalčićev zbornik, I, Zagreb 1955, str. 148.

<sup>44</sup> Tkalčićev zbornik, I, Zagreb 1955, str. 151.



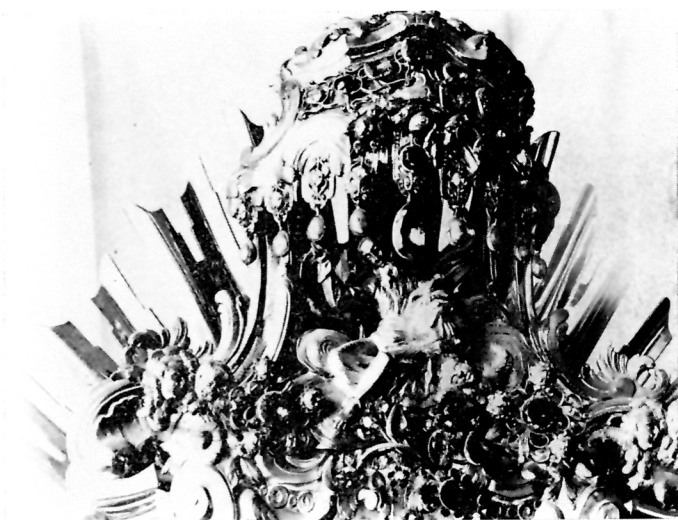
49 Pokaznica, pozlaćeno srebro, dragulji i biseri. Možda djelo Ivana Mihaela Lannera, zagrebački Kaptol, 1782.

Iznio sam ta razmatranja da bismo lakše shvatili kako se relativno rano javljaju na djelima zagrebačkih zlatara oblici ranog klasicizma s girlandama, rozetama, ljuskasto raspoređenim kolutima i drugim motivima, kakve vidimo u Francuskoj oko 1770. npr. u radovima Jacquesa Nicolasa Roettiersa (servis Orlov).<sup>45</sup> Vrhunac ranog klasicizma nalazimo u Francuskoj u dijelovima Creutzovog servisa, koje je izveo Robert-Josephe Auguste 1775—1776.<sup>46</sup> Istodobno vidimo kod Mosera u Beču 1775. takvu zrelost klasicističkog stila, pa nam je njezina pojava u Lannerovim okvirima iz 1782. posve razumljiva. Isti pariški zlatar Auguste postigao je već 1784. pročišćenje jednostavnih funkcionalnih oblika u svom »directoire« vrču sačuvanom u pariškom Musée des arts décoratifs.<sup>47</sup> Eberhardt je bliz takvom načinu oblikovanja u svom škropilu za Mariju Bistricu 1785. Kasnije se očituje u Eberhardtovim djelima, kakva je npr. mala ovalna glatka spremnica u Muzeju za umjetnost i obrt, tako krajnja funkcionalna jednostavnost, da taj stil može mirno stati uz bok djelima današnje umjetnosti upotrebnih oblika. Takvu krajnju jednostav-

<sup>45</sup> Jacques Helft, *Les grands orfèvres de Louis XIII à Charles X*, Paris 1965, str. 207.

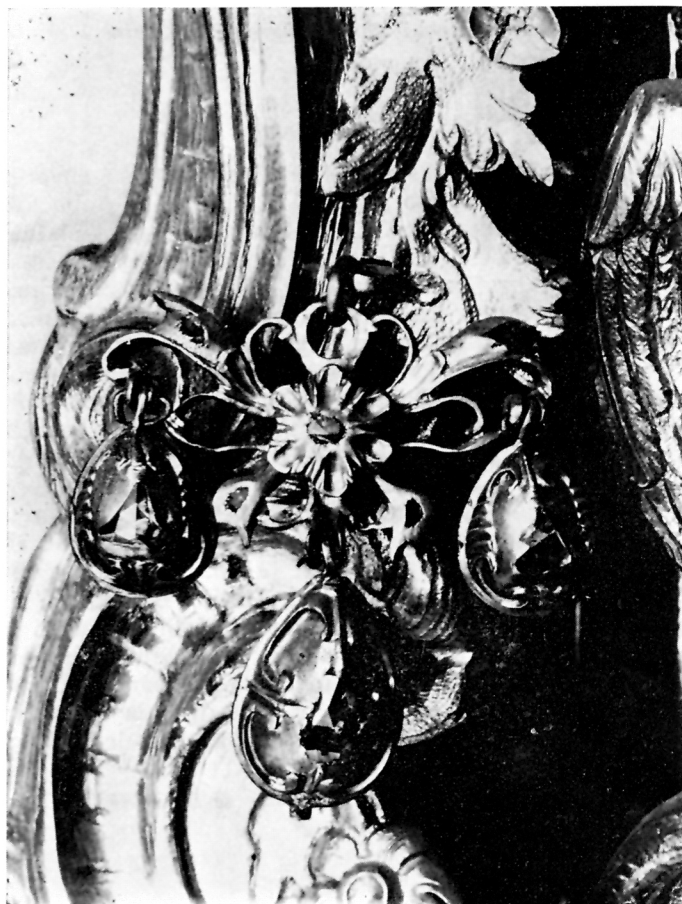
<sup>46</sup> Helft, nav. dj., str. 236.

<sup>47</sup> Helft, nav. dj., str. 233.



50 Gornji dio pokaznice iz 1782.

51 Privjesak s tri dragulja izveden na način Adama Antona Fritza, apliciran na pokaznici iz 1782. godine, uz okvir otvora kraj desnog andela.



nost nalazimo i u Francuskoj 1787—1788. u komadima putnog pribora kraljice Marije Antoinette, koje je izradio pariški zlatar Jean-Pierre Charpenat.<sup>48</sup> Tu sklonost jednostavnoj funkcionalnosti, kakvu su cijenili Cochin i Rousseau, kasnije su Napoleonovi crtači upotrebnih predmeta Percier i Fontaine na žalost posve zaboravili, kako bi stvorili raskošan imperijalistički empire-stil. To dragocjeniji su nam i u ostavštini zagrebačkog zlatarstva primjerci poput bistričkog škropila ili spremnice u Muzeju za umjetnost i obrt. Podsjetio bih i na onaj Lannerov jednostavan ciborij iz Marije Bistrice, što je sačuvan u Dijecezanskom muzeju, a srodan mu je drugi ciborij, također iz Marije Bistrice, u istom muzeju (inv. br. 485), koji je visok 19 cm, poput Lannerovog, ali nije baroknih nego klasicističko-bidermajerskih oblika. Imeni žig na njemu sadržava inicijale V L u položenom ovalu, a mjesni žig kvalitete je okrugao s brojkom 13 iznad male kule, kraj koje su bočno dvije zvijezde. To je pojednostavljen kaptolski žig, kakav se javlja u neznatnim varijantama nakon spomenutog kaptolskog Eberhardtovog još 1829. uz imene žigove Emmerana Haberzelta i Petra Stummana.<sup>49</sup> Inicijali imenog žiga jamačno se odnose na majstora Vinka Lehmana, koji je do 1810. radio na Kaptolu, a zatim preselio u tada još poseban slobodni i kraljevski grad Zagreb, pa na kasnijim njegovim djelima vidimo uz njegov imeni žig mjesni žig Zagreba. Lehmann spominjem ovdje kao autora jednog bistričkog zlatarskog djela ponajviše upravo zato što je to djelo jednostavno poput kasnijih Eberhardtovih radova, a Lehmann je — kako znamo iz arhivskih izvora — bio Eberhardtov pomoćnik, i nakon majstrove smrti, oko 1810. godine oženio se njegovom udovicom. Iz toga razdoblja Lehmannova djelovanja na Kaptolu do 1810. potječe i ona vrlo jednostavna kantica od srebra, što se sačuvala u zbirci Brlić-Mažuranić u Slavanskom Brodu.<sup>50</sup> Sve nam to svjedoči da se onaj stil koji se javlja na bistričkom škropilu Eberhardta 1785. godine održao ne samo u Eberhardtovom opusu nego i u djelima njegova pomoćnika, a kasnije samostalnog majstora Vinka Lehmana, kako na bistričkom ciboriju u Dijecezanskom muzeju, tako i u drugim radovima tog zlatara do otprilike 1810. Kasnije se i u Lehmannovim proizvodima očituje utjecaj empirskog klasicizma.<sup>51</sup>

16. Pokaznica od pozlaćena srebra, urešena draguljima i biserjem, djelo nepoznata majstora, vjerojatno iz 1782. godine. (sl. 49—52).

Na podnožju je sprijeda u ovalu, u okviru pletenice, Marijin monogram M A R. Iznad monograma je kruna, a ispod njega polumjesec s ljudskim profilom okrenutim dolje, atribut Marije bezgrešno začete, kao i djevičanske Majke. Straga je u takvom okviru I H S s križem iznad slova H, a srcem ispod njega. U bočnim dvama užim pojasima je grožđe, a na razdjelnim pojasima iznad C voluta četiri puta po jedan klas žita. Na nodusu je motiv cvijeta sprijeda i straga. U pokaznici je lunula urešena s dva kerubina, pozlaćena, u sredini je

<sup>48</sup> Helft, nav. dj., str. 244.

<sup>49</sup> *Iz starog i novog Zagreba*, IV, 1968, str. 182.

<sup>50</sup> *Iz starog i novog Zagreba*, II, 1960, str. 177.

<sup>51</sup> Peristil, br. 5, Zagreb, 1962, str. 110—11, sl. 11—12.

briljant, bočno vise dva velika ametista, a na šiljcima lunule su po tri crvena i po dva zelena kamena te niz briljantića. Ispod prozorčića za hostiju srebren je Jaganjac na poslaćenoj knjizi sa sedam pečata, koji su sastavljeni srednji od tri manja rubina, a šest postranih od po dva veća rubina. Na zastavi Jaganjca je križ od malih briljantića. Od bočnih ukrasa desni je sačuvan, a lijevom manjka privjesak. Bočno kraj prozorčića za hostiju dva su klečeća reljefna anđela, gore je prikazan Bog Otac. Na baldahinu je grančica s briljantima te veći zeleni i crveni kameni. S baldahina vise bočno po četiri bisera, a u sredini velik crveni kamen. Ostali ukras pokaznice čine ametisti, manji crveni i zeleni kameni.

Sudeći po stilu tog djela, u kojem se javljaju elementi Louis XVI ornamentike uz prevladavajuće tradicije rokoka, kao i po bogatom nakitu dragim kamenjem, zacijelo se na tu pokaznicu odnose zapisi u računskoj knjizi god. 1782: Pro gemmis ad novam Monstrantiam applicatis 400 fl. — Argentifabro pro labore novae Monstrantiae ex cassa domestica 200 fl.

Usporedimo li nodus te pokaznice s nodusom Lannerova pastorala u riznici zagrebačke katedrale,<sup>52</sup> imamo li na umu vještinu, kojom je Lanner tu vladao motivi-

<sup>52</sup> Tkalčićev zbornik, II, Zagreb 1958, str. 271–274, sl. 5–6.



52 Stražnja strana pokaznice iz 1782. godine.



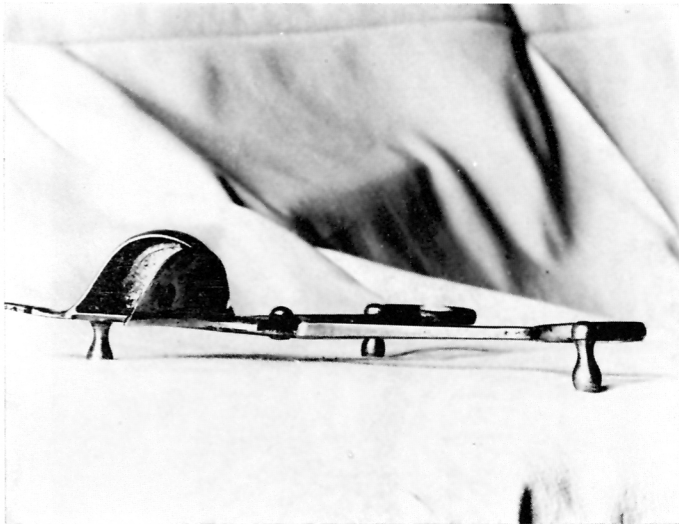
53 Privjesak pozlaćen s krasopisnim majuskulama izvedenim na proboj. Vjerojatno iz zadnjih desetljeća 18. st. Stražnja strana

ma rokoko-stila i plastično prikazao lik sv. Stjepana kralja, a zatim 1782. izveo tri okvira za Mariju Bisticu u Louis XVI stilu, možemo pretpostaviti mogućnost da je Lanner autor i ove bistričke pokaznice. Sigurnije ćemo to moći prosuditi, kad budemo poznavali veći broj djela tog dobrog majstora.

#### 17. Privjesak pozlaćen, izveden na proboj (sl. 53)

Ovalna limena pločica sadržava u središnjem uspravnom ovalnom dijelu spletene inicijale, koji se ne dađu lako razmrsiti. Okrenemo li ušicu privjeska dolje, tada se razabiru krasopisno oblikovana slova S, L i u sredini slova L maleno o. Nejasno je, međutim, da li desno od slova o stoji D, u kojem je sadržano i V, a splet između slova S i L mogao bi sadržavati krasopisno I i C, pa bi možda čitav splet trebalo čitati Lodovicus. Okrenemo li ušicu gore, tada se čini da se splet sastoji od T O L D I. Možda će nam proučavanje starih inventara i cjelokupnog arhiva Marije Bistrice razjasniti značenje tog privjeska. Niz slova S u okviru tog privjeska približava ga ovalnim medaljonima s imenima Marije i Krista na pokaznici iz 1782, pa bismo zasad taj predmet datirali u približno isto vrijeme. Tragovi krparenja u blizini ušice i motiva nalik pircu ispod ušice upućivali bi da je možda privjesak nastao kasnijom intervencijom na tom mjestu.





54 Škarice za stijenj, srebro. Majstor G. H. F., zagrebački Kaptol, prva trećina 19. stoljeća



55 Imeni žig majstora G. H. F. i mjesni žig zagrebačkog Kaptola na škaricama za stijenj (br. 54)

18. Škarice za stijenj. Srebro. Rad kaptolskog majstora G. H. F. iz prve trećine 19. stoljeća (sl. 54).

Počivaju na tri kruškolike nožice da ne bi čađ stijenja, kad prione uz škarice, uprljala podlogu, na koju se škarice stavljaju, a te nožice olakšavaju i spretnije prihvaćanje škarica iznad podloge. Poput ostalih škarica tog tipa (u Bosni zvanih mu-makazama) nalazi se na vrhu jednog šiljka svedena, otvorena spremnica za ostrižak stijenja, a na drugom vrhu pločica, koja taj ostrižak, kad bude odrezan, stavi u spremnicu i zatvori. Škarice su posve glatke i jednostavne. Dugačke su 14,7 cm. — Na pločici je okrugao žig, koji sadržava inicijale H G F, vjerojatno imeni žig kaptolskog majstora Henrika Felgera, koji se spominje u Zagrebu između 1802. i 1831. godine. Drugi žig na škaricama je okrugao kap-

tolski s brojkom 13 iznad kule, kraj koje su dvije zvijezde. Isti se žigovi nalaze na predmetima iz Marije Bistrice u Dijecezanskom muzeju: na reljefu Madone na zvijezdi i na nizu drugih votiva. Jednako je žigovan također lijep stalak posudice za mirodije u Muzeju za umjetnost i obrt u Zagrebu.<sup>53</sup> (sl. 55).

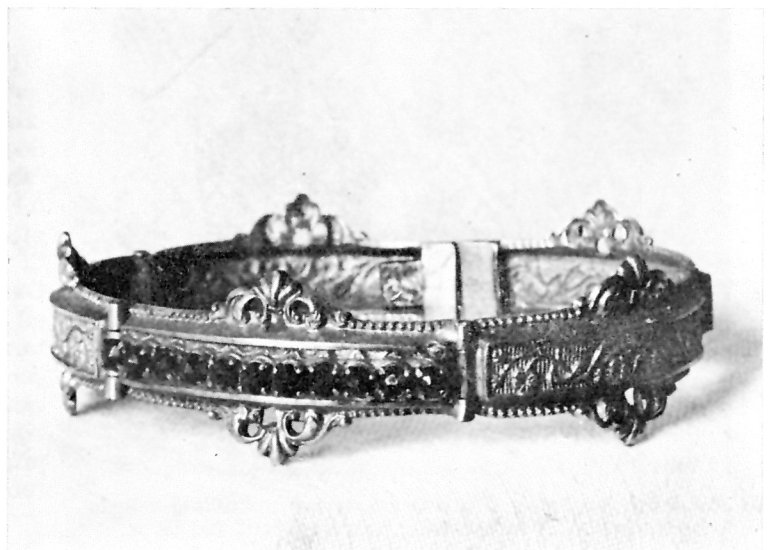
Te škarice nastavljaju svojim glatkim, funkcionalnim oblicima onaj jednostavni stil, koji poznajemo iz kasnih radova Ferdinanda Eberhardta i njegova pomoćnika i nasljednika Vinka Lehmana. U tu tradiciju možemo uvrstiti i znatan dio djelatnosti kaptolskog zlatara Henrika Wohlgeomutha. Nekoliko njegovih djela vezano je i uz Mariju Bisticu.

<sup>53</sup> Peristil, 5, 1962, str. 106—107, sl. 5.

56 Votiv srca, zlato. Henrik Wohlgeomuth, zagrebački Kaptol, oko 1820.



57 Narukvica pozlaćena s 11 crvenih kamenova oko 1840. (?)





19. *Votiv srca od zlatnog lima*. Henrik Wohlgemuth, zagrebački Kaptol, oko 1820. (sl. 56).

Srce je veoma izbočeno, a oko njega je obod valovita ruba. Na obodu su gravirani traci. U gornjem dijelu je zaobljen izdanak kao za ušicu, ali umjesto ušice iskucana je ispupčena ovalna nabreklina, a straga je učvršćena igla, kojom se votiv vjerojatno nabadao na haljine Bogorodičina kipa, poput onih koje vidimo na sličicama Fritzovog pastorala. Visina je votiva 5,5 cm, širina 5, a dužina igle je 7,3 cm. Imeni žig je H W, a žig kvalitete je 3 u uspravnoj pačetvorini odsječenih uglova. To je u Austriji i Ugarskoj onoga doba bila oznaka za slitinu, u kojoj se nalazi u 24 karata pored bakra i drugih primjesa 18 karata i 5 graina zlata.<sup>54</sup> Znamo da su zagrebački zlatari upotrebljavali takve žigove za tu slitinu zlata.<sup>55</sup>

Zanimljivo je usporediti s ovim votivom srca drugi votiv očiju istog majstora Wohlgemutha, sačuvan u riznici crkve sv. Ivana u zagrebačkoj Novoj vesi.<sup>56</sup> Tamo su motivi očiju praćeni linijama okvira izvrsno ukomponirani u šiljato ovalnu plohu.

20. U Mariji Bistrici sačuvala se i jedna *žlica od srebra*, duga 20,5 cm, s imenim žigom H W u položenoj pačetvorini, dok je mjesni žig mlađa varijanta kaptolskoga, koja ima oblik položene pačetvorine, kraj centralne kule više nema dviju zvjezdica nego samo brojke 1 i 3 bočno tj. oznaku kvalitete srebra: 13, a slovo A je iznad kule u svedenom užem dijelu, što se uzdiže iznad pačetvorine.

U Dijecezanskom muzeju sačuvana je jedna *štipaljka od srebra*, iz Marije Bistrice (inv. br. 543) s imenim žigom Henrika Wohlgemutha i mjesnim kaptolskim, koji ima u uspravnom ovalu gore slovo A iznad kule, kraj koje su bočno brojke 1 i 3, oznaka kvalitete slitine, a ispod njih po dvije točke<sup>57</sup>, u koje su se prometnule zvjezdice iz kaptolskog grba.<sup>58</sup>

Znamo da je Wohlgemuth i godine 1840. radio u Mariji Bistrici ili za tu crkvu, kad je popravljao Kunićevu zlatnu svjetiljku (o kojoj namjeravam uskoro više napisati u radnji o Kuniću), jer je u računskoj knjizi zabilježeno: 1840, 11. III Aurifabro Wohlgemuth pro restauratione aureae lampadis 31 fl 30 x.

U Dijecezanskom muzeju sačuvan je niz Wohlgemuthovih *votiva* iz Marije Bistrice. Ti su votivi raspoređeni na šest kartonskih ploča, pa ovdje navodim rimskim brojem broj kartona, a arapskim broj votiva na odnosnom kartonu: Na kartonu I, 22 votiv je srca označen imenim žigom H W u položenoj pačetvorini. Posebno je zanimljiv votiv koji prikazuje dijete u novogotičkom krevetu II, 2, sa žigom HW i kaptolskim žigom kule u pačetvorini s brojkama 13 te sa slovom A u nastavku iznad kule. Takvom kombinacijom žigova



58 *Ciborij pozlaćen, s apliciranim reljefnim poprsjima anđela. Druga polovina 19. stoljeća.*

označeni su još: V, 31 oči, VI 2, 65, 82 srce (na posljednjem primjerku straga je tintom zabilježeno 1838, vjerojatno godina zavjetnog dara). Votiv V, 1 (oči) označen je žigom kvalitete 13 u položenoj pačetvorini, kako je označavao Ebner na svojim starijim djelima, a slično i Ernst i Eberhardt, pa je to možda jedno od najstarijih sačuvanih Wohlgemuthovih djela, jer uz taj žig nalazimo H W u položenoj pačetvorini. Drugim poznatim nam kaptolskim ovalnim žigom s kulom, iznad koje je slovo A, bočno 13, a ispod tih brojki dvije točkice, označen je niz Wohlgemuthovih votiva: IV, 3,8, 20 (noge), na posljednjem je primjerku straga zabilježena 838 Juni. III, 13 ruka. V, 10, 11, 20, 34, 47 oči. VI, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 12, 13, 14, 25, 26, 49, 51, 61, 71, 72, 74, 75, 87, 90 (srce). Na jednom od votiva srca sa žigovima Kaptola i Wohlgemutha, a neoznačena broja straga je tintom stavljeno 1835, na broju 74: 1836, na broju 75: 1837, a na broju 90: 1833. Svi su ti votivi pored spomenutog kaptolskog žiga označeni i Wohlgemuthovim imenim žigom, a čini se da je zlatar upravo 30-tih godina 19. stoljeća najviše izrađivao votive za Mariju Bisticu, sudeći po zabilješnim datumima, no kako mnogobrojni njegovi votivi nemaju datuma, moguće je da su oni nastajali u svih četrdesetak godina Wohlgemuthova dje-

<sup>54</sup> *Iz starog i novog Zagreba*, IV, 1968, str. 174.

<sup>55</sup> *Iz starog i novog Zagreba*, IV, 1968, str. 182.

<sup>56</sup> *Peristil*, 6—7, 1963—64, str. 98.

<sup>57</sup> *Peristil*, 10—11, Zagreb 1967—68, str. 197, sl. 25, tekst str. 194.

<sup>58</sup> *Peristil*, 10—11, Zagreb 1967—68, str. 196, sl. 22.

lovanja, koje su nam dosad poznate. O zlataru Henriku Wohlgemuthu već je češće pisano, pa ovdje ne bih ponavljao te podatke.<sup>59</sup> Visoku razinu njegove umjetnosti najbolje reprezentiraju vrč, svijećnjak i cje-dilo u Muzeju za umjetnost i obrt, posipalo za šećer u zbirci Pučar u Zagrebu i malo kandilo u obliku srca u zagrebačkoj crkvi sv. Katarine. Zasad poznajemo jamačno tek dio njegovih sačuvanih radova, pa će ocje-nu njegova opusa moći dati potpunije tek dalji istra-živači našeg zlatarstva.

21. *Narukvica od nežigovane slitine, pozlačena* (sl. 57)

Sastoji se od 5 članaka. Na jednom je od njih uloženo jedanaest crvenih kamenova, valjda granata, a na osta-lima su tiješteni motivi cvijeća i lišća. Jedna baglama je rastavljena. Narukvica se zatvara jezičcem na pero. Široka je 1,7 cm, a otvorena je duga oko 15 cm. Vjero-jatno je nastala u nekoj austrijskoj ili češkoj radionici nakita oko 1840. na prijelazu bidermajera u neobarok. U riznicu je dospjela valjda kao dar neke žene. Možda će to pobliže razjasniti istraživanje arhivske građe.

22. Značajan je za proizvodnju metalnih predmeta druge polovine 19. stoljeća *pozlačeni ciborij*, urešen na košarici kupe i na podnožju s po tri reljefna medaljo-na anđela. (Jedan je medaljon otpao, ali je sačuvan u riznici.) Na kruškolikom nodusu su motivi kartuša i spuštenih cvjetnih grana. Na podnožju su između spo-nenutih medaljona anđela motivi spuštenog klasja, gro-žđa i cvijeća, koji se ponavljaju ne samo u košarici kupe nego i na poklopcu. Na košarici su u okvirima medaljona pored voluta i motivi svitaka (Rollwerk), ti-pični za kasnu renesansu i rani barok. Visina je ci-borija 37 cm. Promjer podnožja 15,4 cm, a promjer otvora kupe 15 cm. (sl. 58).

Ovo djelo industrijske proizvodnje druge polovine 19. stoljeća, kada se često oponašao kasnorenesansni stil na sličan način, značajno je i po tome što su pro-izvađači savjesno stavili žigove UNECHT u položenoj pačetvorini, objavljujući da je to »nepravo«, »neautentično« djelo, koje jamačno nije ni od srebra, nego od neke slitine alpake ili slične jeftine smjese. Kasnije pro-izvađači redovno bi izostavljali takvo upozorenje kup-cima. Ono je zacijelo u ono vrijeme bilo uvjetovano i određenim propisima.

Umjesto takvih industrijskih proizvoda, protiv kojih se borio naš zaslužni konzervator prof. Gjuro Szabo,<sup>60</sup> nabavljeno je 1935. za Mariju Bisticu niz unikatnih djela u povodu krunjenja kipa Majke Božje Bistričke.<sup>61</sup> Dana 7. srpnja 1935. bio je taj glasoviti kip Madone s Isusom okrunjen dvjema novim zlatnim krunama urešenima draguljima. Te su krune sačuvane u Mariji Bi-stricti.

Marija Bistrica slavila je od 15. srpnja 1934. do 15. srpnja 1935. dvjesta pedesetu obljetnicu ponovnog na-šašća i uzvišenja kipa Majke Božje Bistričke (Ritig, nav. dj., str. 45), a taj jubilej proslavljen je napose

<sup>59</sup> *Iz starog i novog Zagreba*, 1960, str. 178—179. — Peristil, 10—11, Zagreb 1967—68, str. 193.

<sup>60</sup> Usp. npr. u »Narodnoj starini«, sv. 1, Zagreb 1922, str. 39 i sl. na str. 37.

<sup>61</sup> O tom krunisanju izdana je knjižica, koju je uredio dr Svetozar Ritig »*Jubilejska kruna Majke Božje Bistričke*«, Zagreb 1935.



59 Jubilejska kruna kipa Majke Božje Bistričke, zlato, drago kamenje i biseri. 1935. godine.

krunidbom toga kipa dvjema krunama za Isusa i za Bogorodicu. Obred je izvršio zagrebački nadbiskup dr Antun Bauer, a za krunidbu je čuvar svetišta Marije Bistrice mons. Matija Seigerschmid naručio dvije krune te je povjerio nacrt za njih časnoj Anđelini Široki, profesoru na preparandiji milosrdnica u Zagrebu, prema uzoru hrvatske kraljevske krune iz X stoljeća. Krune su urešene rubinima, smaragdima i ametistima, a nadbiskup zagrebački i nekoliko uglednih Zagrepčana darovali su zlato, briljante i biserje za te krune. Izradio ih je zagrebački zlatar V. Mesić, a trošak izradbe podmirila je zagrebačka općina. (Ritig, nav. dj., str. 119—120)

23. *Jubilejska kruna kipa Majke Božje Bistričke* izvedena je od zlatnog lima bez žigova, urešena s pet većih kamenova u četvorinastim okvirima optočenim biserima. U sredini je crveni kamen, bočno desno i lijevo po jedan zeleni i ljubičasti. Na trim križevima u gornjem dijelu krune u sredini su briljanti a na kra-kovima biserje. Rubovi krune urešeni su opalima i sit-nim biserjem. (sl. 59—60).

Oblik krune uglavnom je preuzet s kamenog reljefa, za koji se smatra da prikazuje hrvatskog kralja iz dobe narodnih vladara, a sačuvan je u splitskoj krstionici.<sup>62</sup>

Visina je Marijine krune 18,5 cm. Promjeri 15 × 14 cm.

*Jubilejska kruna djeteta Isusa na kipu Majke Božje Bistričke.* (sl. 61—62).

<sup>62</sup> Ferdo Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb 1925, str. 535.



60 Bočna strana jubilejske krune kipa Majke Božje Bistričke 1935.



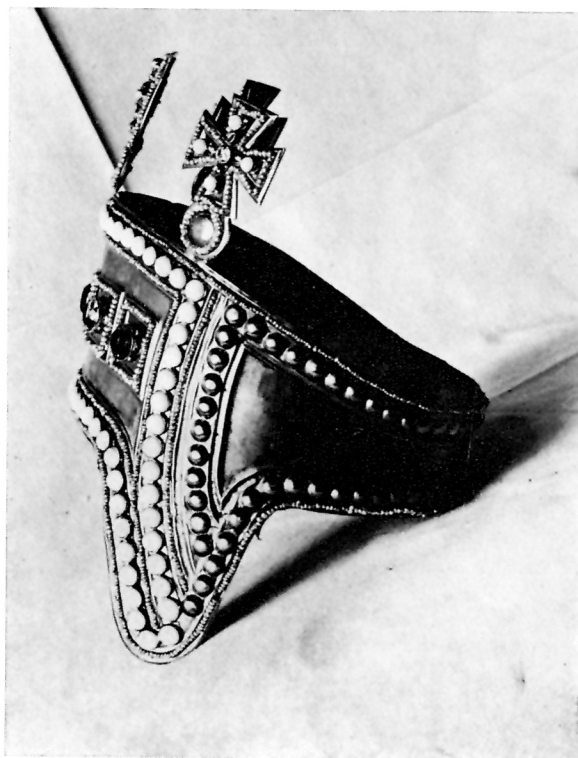
61 Jubilejska kruna djeteta Isusa na kipu Majke Božje Bistričke. Zlato, drago kamenje, biseri. 1935.

Oblikom je i opremom posve nalik Marijinoj kruni, samo je manja. Visoka je 14,5 cm, a promjeri su joj 10 × 10 cm.

U vezi s tim krunama izvedeni su također slijedeći kalež i ciborij.

Zagrebački hodočasnici zagovorili su se već godine 1932. prikazati bazilici Majke Božje Bistričke kalež, kojim bi se služila svake godine svečana misa grada Zagreba u Mariji Bistrici. Nacrt je za taj kalež također načinila prof. Anđelina Široki, a izveden je 1935. prinosima mnogih darovatelja (Ritig, nav. dj., str. 120—121).

62 Bočna strana jubilejske krune djeteta Isusa na kipu Majke Božje Bistričke. 1935.



24. Kalež od pozlaćena srebra. Vlado Mesić, Zagreb, 1935. (sl. 63—68).

Na stepenici podnožja je natpis: 1935 VJERNI ZAGREBČANI MAJCI BOŽJOJ BISTRICKOJ NA DAN KRUNIDBE. Na trapezoidnim plohamo podnožja iznad tog natpisa prikazano je u reljefu na izbockanoj pozadini: ljiljan, janje sa zastavom, klasje, riba s hljebovima, grožđe, pelikan. Na košarici su istom tehnikom prikazani likovi: Majke Božje Bistričke s dotadašnjim krunama i uglavnom u onakvoj odjeći kao na pastoralu iz 1756, ali su ukrasni motivi preinačeni i vrlo pojednostavljeni, izostavljeni su votivi i veo Bogorodice, ali je prikazana sa zracima oko glave i zvijezdama, dok njezin donji dio prekriva skupina oblacića. Na slijedećem međupolju je kerubin također okružen zvijezdama, zatim na slijedećem bistrički kip Majke Božje bez naknadne barokne tekstilne odjeće u svom izvornom gotičkom obliku, ali s jubilejskim krunama na glavi Bogorodice i Djeteta. Na međupolju ponovno slijedi kerubin, a za-





63



64



65



66





67 Kalež od pozlaćena srebra. Vlado Mesić, Zagreb 1935. Na košarici reljefni prikaz slike Majke Božje od Kamenitih vrata, a na podnožju vinova loza.



68 Kalež od pozlaćena srebra. Vlado Mesić, Zagreb 1935. Na košarici reljefni prikaz kerubina, a na podnožju simbol nimfom ovjenčana pelikana, koji svojom krvlju hrani mlade

tim iskucan prikaz slike Majke Božje Kamenitih vrata te na posljednjem polju ponovno kerubin. U donjem dijelu košarice iskucano je cvijeće i lisnate grane. Dok je kupa uglavnom barokno zvonoliko oblikovana, ostali oblici kaleža djelomice su renesansni (u stepenovanju podnožja) a djelomice ranogotički (u mješavini jednostavnih ornamenata ugraviranih križića s vrpčasto prepletenim motivima šiljatih listova među kracima križa,

63 Kalež od pozlaćena srebra. Vlado Mesić, Zagreb 1935. Na košarici reljefni prikaz kipa Majke Božje Bistričke u tekstilnoj odjeći, a na podnožju simbol ljiljana.

64 Kalež od pozlaćena srebra. Vlado Mesić, Zagreb 1935. Na košarici reljefni prikaz kerubina, a na podnožju simbol janjeta sa zastavom.

65 Kalež od pozlaćena srebra. Vlado Mesić, Zagreb 1935. Na košarici reljefni prikaz Majke Božje Bistričke bez naknadne tekstilne odjeće, ali s jubilejskim krunama iz 1935. Na podnožju simbol žitnog klasja.

66 Kalež od pozlaćena srebra. Vlado Mesić, Zagreb 1935. Na podnožju simbol riba i košare s hljebovima, a na košarici kerubin.

kakve nalazimo na kosini ispod natpisa na podnožju, pa ispod i iznad nodusa, dok su slobodnije, prirodnije koncipirani motivi cvjetnih grančica u pačetvorinastim poljima iznad trapezoidnih na podnožju i u kružnom pojasu ispod košarice, koji je odvojen od nje još jednim glatkim ukošenim kružnim pojasom oivičenim bobicama. Nodus je također uglavnom ranogotički oblikovan, a najširi njegov središnji pojas podijeljen je na male četvorine koje su izmjenično urešene draguljima u četvorinastom okviru sastavljenom od sitnih kockica, zatim plamtećim srcem na izbockanoj pozadini, te motivom vrlo stiliziranog jednostavnog kaleža iz kojeg se uzdižu tri lisnate vijuge. Na više mjesta stavljeni su na kalež dragulji.

Kalež je visok 28 cm, širina podnožja iznosi 14 cm, žigovi su VM u položenoj pačetvorini, imeni žig zagrebačkog zlatara Vladimira Mesića, i mjesni zagrebački žig s kokotom u šesterokutu i oznakom A 2.

Dok su jubilejske krune koncipirane po uzoru na predromaničku, kalež je također težio u izboru oblika za jednostavnim i strogim izrazom, uglavnom u hieratskom, beuronskom duhu, koji zazire od barokne raskoši, ali sadržava dosta narativnih i simboličkih elemenata. Bila je to u novijoj kršćanskoj umjetnosti



69 Ciborij, srebro. Vlado Mesić, Zagreb oko 1935.



70 Kalež, pozlačeno srebro. Italija, oko 1970.

etapa na prijelazu od neogotike druge polovine 19. stoljeća i ranog 20. prema onoj ranokršćanskoj jednostavnosti, kojoj danas nastoje utrti put koncilске i postkoncilске reforme. U tom smislu posebno je zanimljiv i ciborij iz doba bistričkog jubileja:

25. *Ciborij od srebra s tragovima nekadanje pozlate.* Vlado Mesić, Zagreb, oko 1935. (sl. 69).

Izrađen je u jednostavnim, funkcionalnim oblicima, a uredi su ograničeni na pojas spuštenih listova na podnožju, spiralne užljebine na kruškolikom nodusu i na križić navrh poklopca, kome krakovi završavaju poput ljiljana, pa i među krakovima su sitni biljni motivi. Na križištu je četverolist. Srednji dio ciborija još je očuvao pozlatu. Visina ciborija je 37 cm, promjer podnožja 20 cm, a otvora također 20. Na podnožju je odozdo graviran zapis: DAROVIMA PRIGODOM KRUNIDBE SABRANIM 1935. Žigovi su V M u položenoj pačetvorini i četverolisni jugoslavenski žig Kosovke djevojke.

26. *Čislo od zlata, rad zagrebačke draguljarske tvrtke Vasić, 1935.*

Darovalo ga je u vezi sa spomenutim jubilejem Veliko kruničarsko bratstvo Majci Božjoj Bistričkoj. Reprodukciju fotografije tog čisla objavio je dr Ritig u nav. dj. na str. 128 (tekst str. 121). Čuva se u riznici župne crkve u Mariji Bistrici.

27. *Dvije valjkaste posudice od srebra.* Vlado Mesić (?), Zagreb, oko 1935. (sl. 71).

Posudice imaju svaka oblik valjka visokog 2 cm, a 4 cm u promjeru. One su zacijelo naknadno grubo slemljene jedna uz drugu, tako da je raspon obiju 8,5 cm. Na poklopcu lijeve posudice natpis je Ch (risma),

a na poklopcu desne O(leum). Iznutra su pozlačene. Žig je u uspravnom ovalu Merkurov štap, kraj kojega su bočno brojke 1 i 2.

Imeni žig sastoji se od dvije četvorine, u prvoj je V, a u drugoj M, vjerojatno oznaka Vlade Mesića, zagrebačkog majstora, koji je izveo 1935. spomenute jubilarne darove Majci Božjoj Bistričkoj.

28. *Kalež od pozlačena srebra.* Italija, oko 1970.

Dar je Svete Stolice crkvi u Mariji Bistrici prigodom Međunarodnog Marijanskog kongresa, koji je djelomično održan i u Mariji Bistrici 1970. Kalež je koncipiran u jednostavnim oblicima, ograničenima u smislu koncilskih reforma na temeljne nužnosti funkcionalnosti i umjetničkog izraza. (sl. 70).

Podnožje ima oblik krnjeg stošca, kome se gornji dio uspravlja i nosi kupu polukuglasta oblika. Na podnožju je gladak rub odijeljen graviranom crtom od gornjeg dijela podnožja, gdje su prikazana gravirana poprsja Krista s kaležom u ruci i dvanaestorice apostola. Na obodu je ispod Kristovog poprsja ugraviran izdužen oval, koji zacijelo prikazuje kruh. Na dnu je odozdo medaljon s reljefnim papinskim grbom: na štitu iznad kojeg je tijara, a iza kojeg su ukršteni ključevi, prikazana su tri ljiljana povrh brijega. Žig 750 označuje kvalitetu slitine.

\* \* \*

U župnoj crkvi u Mariji Bistrici čuva se niz srebrenih votiva u vitrinama visoko na zidu. Te votive nisam još pregledao zbog ograničenog vremena za rad. Mislim da bi ih valjalo jednom pomno prostudirati posebno i s obzirom na zlatarske žigove, jer oni mnogobrojni votivi iz Marije Bistrice koji se nalaze u Dijecezanskom muzeju nose znatnim dijelom žigove zagrebačkih i va-



71 Posudica za krizmu i ulje, srebro. Vlado Mesić, Zagreb oko 1935.

raždinskih srebrnara i zlatara kraja 18. i prve pol. 19. stoljeća, pa će povezivanjem te građe vjerojatno biti moguće upotpuniti naše poznavanje rada domaćih radionica i ujedno ustanoviti varijante oblika votiva, koji su darivani Majci Božjoj Bistričkoj.

\* \* \*

U arhivu župnog ureda u Mariji Bistrici sačuvana je veoma vrijedna dokumentacija o predmetima riznice. Tu se nalaze pored ugovora župnika Juraka s radgonskim zlatarom Fritzom za izradbu pastorala, zatim dviju računskih knjiga iz 18. i 19. stoljeća, također podaci kojima se još nisam mogao koristiti za ovu radnju zbog nedostatka vremena. U nastavku proučavanja predmeta iz Marije Bistrice bit će potrebno povezati i tu građu s predmetima koji su nam ostali sačuvani, pa i s onima koji su tijekom vremena nestali.<sup>63</sup> To je, koliko mi je zasad poznato, ova građa:

1. Relatio qualiter ad reperta statua B. M. V. Bistricensis ... 1720. per Parochum Bistricensem Stephanum Zdessich.

2. Popis stvari koje je kupio bistrički župnik Ivan Krizmanić na dražbi stvari bivšeg župnika Josipa Sandora 9. II 1818. (Vrlo zanimljiv kajkavski tekst.)
3. Visitae archidiaconum. Acta visitae 1820. Sadržavaju vrlo detaljne podatke o inventaru.
4. U skupini »Litterae privatae« nalazi se nekoliko podataka koji su vrijedni za studij riznice, odnosno bistričkih metalnih predmeta uopće:
  - 4.1. Popis stvari darovanih 7. V 1831. od prisjednika varaždinskog sudbenog stola Francisci de Paula Pürkmayer (kalež i dr., osobito tekstil).
  - 4.2. Ivan Nepomuk Czernkovics darovao je u Zagrebu 28. I 1843. crkvi u Mariji Bistrici srebrnu navikulu, koja je primljena 2. II 1843. (nalazi se ta navikula u Dijecezanskom muzeju, kako izvješćuje dr. Kamilo Dočkal u svojoj knjizi »Dijecezanski muzej, I, str. 70: srebrna lađica za tamjan sa zapisom »Dono dedit I. C. de D. 1842.«
5. Inventar sastavljen 30. lipnja 1850. Primio inventar Emerik Tumpić.

<sup>63</sup> U riznici Marije Bistrice čuva se također staklena čaša s natpisom »Dobrodošlica« ugraviranim na trupu, a uokvirenim grančicama sa žirovima. U dnu čaše je višekraka zvijezda. Rub podnožja vertikalno je izbrušen nizom užljebina. Nožica je zapravo nodus u obliku spljoštene kugle. Trup je valjkast, gore zvonoliko izvijen. Visina 22,6 cm. Promjer otvora 12,3 cm. U čaši je ceduljica, koju je potpisao župnik Marije Bistrice Florijan Papić 1951. godine, a glasi »Dobrodošlica (bilicum) opata i župnika Krizmanića (1818—1849), pronašao ga u zagrebačkoj trgovini sa starom robom 1951. g. Florijan Papić, župnik.« Kad sam 1953. opisivao starine riznice u Mariji Bistrici, spomenuo mi je župnik Florijan Papić da je ta čaša dobivena iz samoborske tvornice stakla. Nisam tada znao da je župnik pronašao tu čašu dvije godine ranije u zagrebačkoj trgovini sa starom robom. Stoga nisam ni razgova-

rao sa župnikom Papićem o tome, koliko je pouzdan taj podatak, da je čaša pripadala bistričkom župniku Ivanu Krizmaniću, koji je u povijesti zabilježen kao jedan od duhovnika, koji su sami radili oko književnosti, i kojega je prof. Stjepan Mojzes 1834. smatrao poput Mikloušića i Kristijanovića jedinim pravim učiteljima svoga naroda. U ilirsko doba Krizmanićev je dom u Mariji Bistrici bio mjesto sastajanja rodoljuba. Već prije Gaja on je s Nikolom Zdenčajem i Draškovićem pomišljao na preporod, ali tada, kako piše dr. Đuro Surmin u svom djelu »Hrvatski preporod«, I, Zagreb 1903, str. 132 u bilješki 92, gdje iznosi mnoge podatke o Krizmaniću, »nije bilo još doba za to«. O Krizmaniću piše Surmin na str. 167, a u drugoj knjizi istog svog djela ističe na str. 242: »opat Krizmanić, taj u ovo doba najočitiiji predstavnik liberalnoga klera zagrebačke biskupije, koji gledaše na razlike



72 Staklena čaša s graviranim natpisom »Dobrodošlica«. Nabavljena g. 1951. u zagrebačkoj trgovini starom robom. Na čaši nema pukotine, nego je na snimci nezgodom nastao urez.

Dr Ritig navodi u spomenutoj povijesti Majke Božje Bistričke (str. 32) da se u arhivu crkve u Mariji Bistrici čuvaju dvije rukopisne knjige »Libri miraculorum«. Prva sadržava zapise od 1688—1760, a druga od 1761. do vremena župnika Krizmanića (1818—1849). Valjat će pomno pregledati i te knjige, jer je moguće da su pored čudesa u njima spomenuti i zavjetni darovi crkvi. Jednako je možda sačuvano koje zrnce za ova istraživanja povijesti metalnih predmeta Marije Bistrice u knjizi Petra Berke, Kinč osebnjuni . . ., Zagreb 1765, Graz 1775. zatim u knjizi Antuna Mihalja, Put Marianski na Bisticu . . ., Varaždin 1822, a možda i u molitveniku »Hrana nebeska . . . putnika Marianskoga k Mariji Bistrici, Zagreb 1840. i 1859.

\* \* \*

U planu daljeg rada na proučavanju metalnih predmeta Marije Bistrice valja dakle predvidjeti prvo studij arhiva i votiva u Mariji Bistrici, a zatim studij građe u Dijecezanskom muzeju, te povezivanje arhivskog studija sa sačuvanim predmetima. Usto valja još snimiti votive u Mariji Bistrici i predmete u Dijecezanskom muzeju.

Zagreb, 7. siječnja 1975.

*između katolicizma i pravoslavlja kao na sitnice, koji bi želio, da dođe do sjedinjenja ovih crkava bez »svakih papa«.* Šurmin je zabilježio i utiske I. I. Sreznjevskoga o Krizmaniću (usp. II, str. 136, bilj. 1, a o Sreznjevskom usp. str. 281.) Možda će podrobnije proučavanje arhiva župe u Mariji Bistrici pronaći i koju zabilješku župnika Florijana Papića možda u spomenici župe ili drugdje, gdje je mogao nešto više iznijeti o svom nalazu Krizmanićeve čaše u zagrebačkoj trgovini starom robom 1951. godine. Možda će koji takav podatak potvrditi autentičnost te čaše kao Krizmanićeve, a komparativni studij same čaše s proizvodima samoborske staklane omogućiti da se i ta predaja provjeri i po mogućnosti potvrdi. No ostanu li oba podatka ma i nepotvrđena tradicija, bit će korisno da ta čaša također pridonosi u Mariji Bistrici održavanju stalne uspomene na opata Krizmanića.

#### Zusammenfassung:

### BEITRÄGE ZUM STUDIUM DER METALLGEGENSTÄNDE IN DER SCHATZKAMMER DER PFARRKIRCHE ZU MARIJA BISTRICA

Der grösste Teil der Metallgegenstände aus Marija Bistrica befindet sich im Zagreber Diözesanmuseum. Von diesen Werken werden in diesem Artikel nur jene besprochen, welche in engem Zusammenhange mit den Gegenständen in der Schatzkammer der Pfarrkirche zu Marija Bistrica stehen.

In der Schatzkammer befinden sich folgende Stücke: ein Rauchfass aus dem letzten Drittel des XVII. Jahrhunderts, ein Untersatz für zwei Krüge mit Wiener Beschauzeichen aus dem J. 1715 und mit dem Namenszeichen des Meisters M. M. P., zwei Kronen (für die gotische Statue der Muttergottes) aus der Zeit um 1730, wofür heimische Arbeiten, ein Kelch aus ungefähr derselben Zeit und ein Ziborium aus dem J. 1729, beide vermutlich auch heimische Arbeiten, ein Kelch des Grazer Goldschmiedes Leopold Vogtner aus 1732, ein Pastorale des Radkerspurger Goldschmiedes Adam Anton Fritz aus den Jahren 1754—56, eine Monstranz aus dem J. 1758, vielleicht auch ein Werk desselben Radkerspurger Meisters, drei Kelche, die wohl mit den im J. 1774 erworbenen identisch sein könnten, eine Kustodie aus der zweiten Hälfte des XVIII. Jh., ein Weihrauchschiffchen des Grazer Goldschmiedes Johann Pettunfill aus 178, drei Rahmen

für kanonische Tafeln vom Zagreber Meister Johann Michael Lanner aus dem J. 1782, ein Weihwassergefäß mit dem Sprengel, Arbeiten des Zagreber Meisters Ferdinand Eberhardt aus dem J. 1785., eine Monstranz, vielleicht auch ein Werk Lanners, wohl aus dem J. 1782, eine Dochtschere des Zagreber Meisters G. H. F. (vielleicht Henricus Felger, 1802—1831 erwähnt), ein Votivherz aus Gold vom Zagreber Meister Heinrich Wohlgemuth (1820—1863 erwähnt) ausgeführt, ein Armband, wohl aus den 40er Jahren des XIX. Jh., ein Ziborium aus der zweiten Hälfte des XIX. Jh., dann drei Goldschmiedearbeiten die nach den Zeichnungen der Zagreber Professorin Anđelina Široki ausgeführt wurden: zwei goldene Jubiläumskronen für die Statue der Muttergottes und ein Kelch, alle drei aus dem J. 1935, ein Ziborium des Zagreber Goldschmiedes Vlado Mesić, der auch die erwähnten Kronen und den Kelch ausgeführt hatte, aus derselben Zeit, und ein modern konzipierter italienischer Kelch aus der Zeit um 1970, ein Geschenk des Papstes Paul VI.

Weitere Forschungen im Archive der Pfarrkirche zu Marija Bistrica und im Zagreber Diözesanmuseum sollten die Ergebnisse dieser Studie vervollständigen.